

ПЕРЕДМОВА

Модернізація вищої освіти в Україні відповідно до вимог Болонської декларації має на меті досягти такого рівня якості підготовки майбутнього фахівця, який орієнтується на розбудову держави, забезпечення її сталого розвитку. Тісний зв'язок соціальної роботи як важливого засобу сприяння суспільного розвитку із потребою сталого розвитку суспільства дає підстави говорити про соціальну роботу як інструмент його реалізації, а підготовку майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності розглядати як базис освіти для сталого розвитку. У цьому контексті діяльність соціального працівника зі збереження і зміцнення здоров'я населення є важливим засобом сприяння людському розвитку, способом запобігти соціальному відкиненню і маргіналізації окремих осіб, груп, громад, а професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до здоров'єзберезувальної діяльності – підґрунтям саморозвитку, самоактуалізації та самореалізації фахівця соціальної роботи як цілісної здорової особистості, агента соціальних змін, активатора збереження й зміцнення здоров'я населення – стратегічного ресурсу держави.

Збереження й покращення здоров'я населення належить до переліку чи не найважливіших глобальних проблем сучасності, є значною соціальною проблемою в Україні. Свідчення цього – невтішні демографічні та медичні показники, що демонструють найнижчу в Європі середню тривалість життя населення, «надсмертність» чоловіків працездатного віку і дуже високий рівень смертності сільського населення, високий рівень смертей від так званих «усувних» причин і найвищі темпи поширення соціальних захворювань (туберкульоз, ВІЛ/СНІД) тощо. Актуально і доцільно застосовувати в українських реаліях соціальну практику міждисциплінарного і міжгалузевого підходу до вирішення проблем здоров'я населення, який міжнародна спільнота визнала як директиву до дій і який, на жаль, переважно декларативний в Україні. Реальне застосування цього підходу дасть змогу значно розширити можливості залучення фахівців соціальної роботи до діяльності зі збереження здоров'я і водночас сприятиме активності самих громадян, груп і громад у питаннях покращення, зміцнення здоров'я. Центральне місце в цій діяльності займає особистість соціального працівника – відповідно підготованого, гармонійно розвиненого, висококваліфікованого, творчого фахівця, що досяг повного здоров'я, а тому готового до здоров'єзберезувальної діяльності, що передбачає структурні перетворення (підвищення шансу здоров'я клієнтів через вплив на соціальні детермінанти їхнього здоров'я) та функціональних змін (збагачення досвіду здоров'я клієнтів через навчання здоров'я і активація його переваг).

В умовах розбудови й трансформацій системи соціальної освіти, що тривають в Україні, задля задоволення динамічних потреб суспільства і максимальної відповідності світовим стандартам підготовки фахівців соціальної роботи, особливого значення набуває її вдосконалення в контексті здоров'єзбережувальної діяльності. Для педагогічної науки і практики така діяльність становить інтерес, оскільки професійну підготовку майбутнього соціального працівника до здоров'єзбережувальної діяльності розглядаємо як формування здорової, цілісної особистості фахівця соціальної роботи, готового до діяльності із збереження та зміцнення здоров'я усіх учасників соціальної взаємодії, якою є надання соціальних послуг (і клієнтів, і соціальних працівників) і компетентного у питаннях здоров'єзбереження на засадах культури здоров'я. У сучасній Україні здоров'я населення потребує негайного втручання, щоб запобігти незворотним наслідкам – вимиранню, інвалідизації, втраті генетичного фонду нації, сповільненню суспільного розвитку, зниженню добробуту населення, ослабленню конкурентоспроможності та обороноздатності країни. Останній чинник у контексті подій Майдану і військових дій на сході країни пов'язаний із патріотизмом і духовними цінностями, що забезпечують міцне підґрунтя людям у складних життєвих обставинах, і є важливою складовою здорової цілісної особистості.

Духовна віднова і суспільно-політичні трансформації в Україні (на тлі складної міжнародної ситуації) відображають процеси демократизації суспільства і впливають на всі сфери людської життєдіяльності. Освіта, як сталий і вагомий елемент загальної державної політики, відображає ефективність та надійність сучасних перетворень: модернізації вищих навчальних закладів, інтенсифікації та змін навчальних планів і програм за вимогами Болонського процесу, запровадження нових навчальних дисциплін, упровадження нового покоління освітніх стандартів тощо. Виконання цих завдань відбувається згідно із нормативно-правовою базою України, основою якої є положення Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Національної доктрини розвитку освіти, Конституції України, законодавчих актів (Закону України «Про вищу освіту», Постанови Кабміну «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», «Цілі розвитку тисячоліття. Україна»), Болонської декларації, Світових стандартів освіти і підготовки соціальних працівників, галузевих стандартів вищої освіти за напрямом підготовки «Соціальна робота». Важливе значення у цьому процесі мають положення міжнародних і вітчизняних документів щодо збереження і зміцнення здоров'я населення: Програма ВООЗ «Здоров'я для всіх до 2000 р.», Оттавська хартія про сприяння здоров'ю,

Джакартська декларація «За пропаганду здорового способу життя у XXI столітті», Бангкокська хартія «Сприяння здоров'ю в глобалізованому світі», Європейська стратегія з подолання соціальних нерівностей щодо здоров'я, Мінська декларація «Охоплення всіх етапів життя у контексті політики Здоров'я–2020», політична заява Міжнародної федерації соціальних працівників «Соціальна робота і нерівності у сфері здоров'я», Загальнодержавна програма «Здоров'я 2020: український вимір». Дотримання вимог цих документів дасть можливість вищій школі виступити координатором діяльності з узагальнення системи впливів усіх виховних інститутів задля забезпечення особистісного розвитку майбутнього фахівця соціальної роботи та формування його готовності до здоров'єзберезувальної діяльності.

У зарубіжній соціальній роботі, зокрема, в США, Канаді, Великобританії, Німеччині та інших країнах, участь соціального працівника в збереженні здоров'я населення – окремих індивідів, сімей, груп і громад – є поширеною практикою, що характеризується різноманіттям форм, методів, технологій, прийомів. Послуги соціальних працівників зі збереження здоров'я характеризуються певними особливостями у різних місцях практики, на всіх рівнях і є важливою складовою цілісної системи охорони здоров'я; це суттєво впливає на стан здоров'я населення і добробут кожного громадянина. Перелік фахівців, яких, поряд з лікарями і медичними сестрами, називають представниками «професій сфери здоров'я», в Сполучених Штатах Америки нараховує понад 50 позицій основного переліку (заняттєві терапевти, домашні помічники здоров'я, гігієністи, керівники з невідкладної допомоги, дієтологи тощо) і ще кілька десятків допоміжного (техніки з питань здоров'я, практичні домашні помічники здоров'я, спеціалісти з обслуговування технічних медичних засобів тощо).

Соціальна робота й охорона здоров'я у багатьох зарубіжних країнах є складовими єдиної системи обслуговування населення – і функціонально, і структурно вони становлять один і той самий соціальний інститут, державний департамент, міністерство, що цілком логічно, якщо йдеться про покращення здоров'я і якості життя людей. Така ситуація має зрозумілі філософські основи, оскільки соціальна робота й охорона здоров'я засновуються на спільних гуманістичних засадах: визнання людини – її життя і здоров'я – найвищою цінністю, права на здоров'я і життя, поваги до гідності і цінності кожної людини незалежно від статусу, віку, статі, етнічної, релігійної приналежності. Це, втім, не означає виконання соціальними працівниками функцій чи обов'язків медиків або інших працівників сфери охорони здоров'я, що пов'язано зі специфікою предмета та об'єкта професійної діяльності. Для соціального працівника у вирішенні проблем здоров'я важливо, перш за все, допомогти

людині (сім'ї, громаді) впроваджувати зміни в умовах складних життєвих обставин (внаслідок або у зв'язку зі здоров'ям), продовжувати розвиватися і, таким чином, зберігаючи її ідентичність та цілісність, досягати повного здоров'я. Здоров'єзбережувальна діяльність соціальних працівників має також суттєвий економічний ефект для держави, оскільки дає змогу істотно розвантажити систему охорони здоров'я від нецільового використання ресурсів споживачами і самими працівниками, і в такий спосіб заощадити для розвитку самої галузі та покращення якості обслуговування населення.

Аналіз освітнього процесу у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх фахівців соціальної роботи, розкриття специфіки професійної діяльності соціального працівника в питаннях збереження здоров'я, основних її напрямів та засобів впливу на індивідів, групи і громади спонукав нас до подальших пошуків оптимальних педагогічних методик навчання збереження і зміцнення здоров'я населення як засобу сприяння суспільному розвитку і покращенню якості життя. Проблему професійної підготовки соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності в сучасній науці розглядаємо у таких аспектах:

- формування здорової цілісної особистості фахівця, підготовленого до виконання як загальних, так і спеціальних функцій (профілактичних, терапевтичних, реабілітаційних, педагогічних, виховних тощо);

- підготовки майбутніх соціальних працівників, які, окрім загальних професійних компетентностей, здобувають спеціальну компетентність здоров'єзбережувальної діяльності;

- забезпечення професійної підготовки майбутнього соціального працівника до діяльності зі збереження здоров'я населення на рівні вимог світових стандартів освіти у галузі соціальної роботи з урахуванням сучасних проблем і потреб українського суспільства;

- формування системи підготовки соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності на основі вже наявної системи професійної освіти соціальних працівників (в Україні) і з урахуванням прогресивних зарубіжних педагогічних напрацювань (зокрема, США) у цій сфері та теоретико-методологічних, культурно-історичних, суспільно-політичних і соціально-економічних особливостей нашої країни.

Підготовка фахівців соціальної роботи характеризується інтегративністю та міждисциплінарністю апріорі, що зумовлено специфікою професії як засобу суспільних змін та розвитку, сприяння соціальній згуртованості й зміцненню здібностей до самостійного функціонування людей у суспільстві, їхньому звільненню та покращенню добробуту. Тому вивчення джерельної бази з

проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності відбувалося завдяки інтегруванню положень філософії, педагогіки, соціальної роботи, соціології, політології, що відображено в працях В. Кременя, В. Кулініченка, Г. Лактіонової, Б. Літлчайлд (B. Littlechild), Н. Ничкало, К. Ноубл (C. Noble), Т. Семігіної, Х. Страусс (H. Strauss), І. Яценко; зі зв'язку соціальної роботи, педагогіки та соціальної педагогіки – у дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Зверєвої, О. Карпенко, І. Козубовської, В. Поліщук.

Дослідженню теоретико-методологічних основ соціальної роботи й окремих аспектів підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів в Україні та за кордоном присвячені роботи вітчизняних науковців В. Васильєва, Н. Гайдук, І. Ковчини, І. Миговича, Н. Микитенко, Л. Міщик, О. Пічкара, Г. Попович, Н. Собчак та ін. Вивчення питань здоров'єзбереження було предметом уваги представників різних галузей знань (М. Амосов, П. Анохін, Е. Вайнер, Е. Казін, В. Казначеев, Ю. Лісіцин, Г. Мисіна ін.). Світоглядно-філософські засади концепції збереження здоров'я людини, пов'язані із самоактуалізацією особистості в умовах швидкого розвитку цивілізації, суспільних трансформацій ХХ ст., відображені в працях учених К. Гольштейн, А. Маслоу, Г. Мюррей, Г. Олпорт, К. Роджерс, О. Хакслі та ін. У ХХІ ст. опубліковано дослідження, присвячені особливостям взаємозв'язку між здоров'ям людини та соціальними, морально-духовними аспектами її буття (С. Гаркуша, О. Клівер, В. Кулініченко ін.). Різні аспекти підготовки фахівців до діяльності зі збереження здоров'я представлені в педагогічних дисертаційних роботах Н. Белікової, Г. Воскобойнікова, Г. Мешко, О. Міхеєнко.

Концептуальною ідеєю дослідження було виявити прогресивні надбання зарубіжного досвіду, зокрема США, у сфері підготовки соціальних працівників до діяльності зі збереження здоров'я і визначити на основі цього напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності в Україні. Ключове значення в цьому належить формуванню цілісної здорової особистості майбутнього соціального працівника компетентного у діяльності зі збереження здоров'я через врахування особливостей змісту професійної освіти та педагогічних чинників підготовки в умовах вишу. На цій основі та з урахуванням українського контексту обґрунтовано програму професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності, розроблено відповідне навчально-методичне забезпечення, експериментально виявлено ефективність її впровадження в Україні, запропоновано корективи і перспективи вдосконалення.

Усю дослідницьку роботу організовано за декількома взаємопов'язаними напрямками: вивчення історико-культурних і філософсько-світоглядних засад розвитку здоров'єзберезувальної діяльності в соціальній роботі; дослідження теоретико-методологічних і методичних основ організації та реалізації професійної підготовки фахівців соціальної роботи до діяльності у сфері збереження здоров'я в США; встановлення особливостей України до здоров'єзберезувальної діяльності як розвитку здорової цілісної особистості майбутнього фахівця і пропозиція способів упровадження прогресивного зарубіжного досвіду в практику вітчизняних вищих навчальних закладів.